

ಮತ್ತೇನು ಕಾರಣ? ಕಸ್ತೂರ್ ಕೇಳಿದರು:
'ಯಾಕೆ ಏನಾಯ್ತು? ನನ್ನಿಂದ ಏನಾದ್ರೂ ತಪ್ಪಾಯ್ತು?'

'ಇಲ್ಲ ಕಸ್ತೂರ್ ಅಂಥಾದ್ದೇನೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಮದ್ದೆ ಆದ್ರೆಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡ್ಬೇಕು ಅನ್ನಿಸ್ತು.'

'ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ನಾನೇ ಬಲಿಪತ್ರ ಆಗಬೇಕಾ?'

ಕಸ್ತೂರ್ ವಿಷಾದದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

'ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗ ಅಂದ್ರೆ ಅದು ನಿನ್ನಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ನನಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಇದು ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗಾನೂ ಹೌದಲ್ಲ?'

'ಈಗ ಯಾಕೆ ಇಂಥ ತೀರ್ಮಾನ?'

'ಮದ್ದೆ ಆದೋರು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಪಾಲಿಸಿ ಅಂತ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಹೇಳೋದು ಸುಲಭ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸರಿಸೋಣ ಅಂತ.'

ಗಾಂಧಿ ಮಾತು ಕೇಳಿದ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾಗೆ ಹರಿಲಾಲನ ಮಾತು ನೆನಪಾಯಿತು. ಮಾತು ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ದಿಂಬು ಮತ್ತು ಬೆಡ್‌ಶೀಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟರು.

'ಎಲ್ಲಿಗೆ?' - ಗಾಂಧಿ ಕೇಳಿದರು.

'ಬೇರೆ ರೂಮಿಗೆ.'

'ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಮಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಪ್ರಯೋಗಾನ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡೋದು ನನ್ನ ಉದ್ದೇಶ ಅಲ್ಲ. ಇದು ಒಟ್ಟಿಗೇ ಒಂದೇ ರೂಮಲ್ಲಿದ್ದು ನಡೆಸೋ ಪ್ರಯೋಗ. ಖಾಸಗಿ ಪ್ರಯೋಗ. ಒಂದ್ ರೀತಿ ಪರೀಕ್ಷೆ - ಗಾಂಧಿ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಭಾಷಣವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರು.

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಏನೂ ಮಾತಾಡದೆ, ಮುಂದೇನು ಮಾಡಲಿ ಎಂಬಂತೆ ನೋಡಿದರು. ಗಾಂಧಿಯೇ ದಿಂಬು, ಬೆಡ್‌ಶೀಟ್‌ಗಳನ್ನು ಕಸ್ತೂರ್ ಬಾ ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹಾಸಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದರು.

ಒಂದಾಗಿದ್ದ ಎರಡು ಮಂಚ ದೂರದೂರ ವಾದವು! ಹಾಸಿಗೆಗಳು ಒಂಟೊಂಟಿಯಾದವು!

***

ಸಬರಮತಿ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿ-ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ. ಗಾಂಧಿ ಮನಸ್ಸು ಮಾತಾಡಿತು: 'ಅವತ್ತಿನಿಂದ ನನ್ನ ಬದುಕು ವಿರಹವಿಲ್ಲದ ಬರಹ.'

ಕಸ್ತೂರ್ ಬಾ ಮನಸ್ಸು ಮಾತಾಡಿತು: 'ಅವತ್ತಿನಿಂದ ನನ್ನ ಬದುಕು ನನ್ನದಲ್ಲದ ಹಣೆಬರಹ'

ಗಾಂಧಿ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕಡೆಯೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು - ಬಾಣ ಬಂದೀತೆಂದು.

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಆನಂತರ ಏನೇನು ಆಯಿತೆಂದು!

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಭಾವಕೋಶದಲ್ಲಿ ಬರೀ ಬಾಣಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಬಾಣಗಳಿದ್ದರೂ ಅವು ಅನುಭವ ರೂಪಿತ ತಾಣಗಳು!

ಹೊಡೆಯುವ ಬಾಣಗಳೆನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ನುಡಿಯುವ ಬಾಣಗಳು;

ನೋವು ನಲಿವಿನ ನಿಲ್ದಾಣಗಳು.

ನಿಲ್ದಾಣ ಬಿಟ್ಟರೆ ನೇರ ಗಾಂಧಿಗೆ; ನಿಂತೇ ಇದ್ದರೆ ಸ್ವಯಂ ಮನಸಿಗೆ. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಮಾತು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಗಾಂಧಿಗೂ ಮೌನದಲ್ಲಿರಲು ಚಡಪಡಿಕೆ ಯುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡರು.

'ಅಲ್ಲಿ ಏನಲ್ಲ ಆಯ್ತು; ಹೋರಾಟ - ಹೊರಗೆ, ಒಳಗೆ. ಅಂತೂ ಮತ್ತೆ ವಾಪಸ್ ಬಂದ್ವಿ. ಅದೂ ಗೋಖಲೆ ಸಾಹೇಬ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆ ಮಾತಾಡಿದ್ರೆಲೆ.'

'ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಗೋಖಲೆಯವರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು 1912ರಲ್ಲಿ. ನಿನ್ ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಾಪಸ್ ಬರೋಕೆ ಮೊದಲು ಪ್ರೇರಣೆ ಕೊಟ್ಟೋರ್ ಅವರು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟ ಮಾಡ್ಬೇಕು ಅಂತ ಹುರಿದುಂಬಿಸಿದ್ದು.'

'ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೂ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿ ಏನೂ ಬದಲಾಗಿಲ್ಲ. ನಿಮಗೆ ಒಂದು ಹೋರಾಟ; ಆದ್ರೆ ನನಗೆ ಎರಡು ಹೋರಾಟ.'

ಗಾಂಧಿ ಅದು ಹೇಗೆ ಎಂಬಂತೆ ನೋಡಿದರು.

'ನಿಮ್ಮದೇನಿದ್ದೂ ಹೊರಗಡೆ ಜನಗಳ ಜೊತೆ ಸೇರೋದು ಹೋರಾಟ. ಹೊರಗಡೆ ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಹೋರಾಟದಲ್ಲೂ ಇರಬೇಕಿತ್ತು. ಒಳ್ಳೆದೆ ನಿಮ್ಮ ಎದುರಿಗೂ ಹೋರಾಟ ಮಾಡ್ಬೇಕಿತ್ತು.'

ಗಾಂಧಿಗಿದ್ದು ಸರಿಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಮಾತನ್ನು ತಿದ್ದಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು:

'ನನ್ ಎದ್ದು ಹೋರಾಟ ಅಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚು ಅಂದ್ರೆ ಭಿನ್ನಭಿಪ್ರಾಯ ಅನ್ನು.'

'ನೀವು ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಏನಾದ್ರೂ ಹೊಸಪದ ಜೋಡಿಸ್ಕೀರಿ.'

'ನಿಜ ಹೇಳ್ತೆ ಕಸ್ತೂರ್. ನಿನ್ನ ಹೋರಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ನನಗೆಷ್ಟು ಗೌರವ ಇದೆ ಗೊತ್ತಾ?'

'ನಿನ್ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೋ ಬರೋಂಡ್ರೆ ನನ್ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತೆ. ನನಗೇ ನೇರವಾಗ್ ಹೇಳಿದ್ರೆ ಗೊತ್ತಾಗೋದು.'

'ನಿನ್ ಎಲ್ಲಿಗ್ ಹೇಳೋದಕ್ಕೂ ನಿನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರೀತಿ ಹೊಗಳೋದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಇದೆ.'

'ಹೌದೋದು; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಇದೆ' ಎಂದು ವ್ಯಂಗ್ಯ ನುಡಿಯುತ್ತಾ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಮಾತು ಮುಂದುವರೆಸಿದರು: 'ಅದ್ಯಾರೋ ನರಹರಿ ಪರೇಟ್ ಅನ್ನೋರ್ಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದಿದ್ದಂತಲ್ಲ? ಅದ್ರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮುಂಗೋಟಿ, ಪೆಟ್ಟಿ ಅಂತೆಲ್ಲ ಕರೆದಿದ್ದಂತೆ, 1920ರಲ್ಲಿ! ಅದು ಮಾತ್ರ ನೆನಪಿದೆ ನನ್ಗೆ.'

ಗಾಂಧಿ ತಳಮಳಿಸಿದರು. 'ನಿನ್ಗೆ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಯ್ತು' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ನಸು ನಗುತ್ತಾ 'ನೀವು ಯಾವುದನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಮಹದೇವ ದೇಸಾಯಿಗೆ ತೋರುಸ್ಕೀರಿ. ಇಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾದ್ರೂ ಸತ್ಯ ಅಂತ ಹೇಳ್ಕೊಡ್ಕೀರಿ' ಎಂದರು.

'ಅದು ಮಾತ್ರ ಯಾಕ್ ನೆನಪಿಟ್ಟೋಡಿಯೆ? ನಾನೂ ಹೊಗಳಿದ್ದೀನಿ, ಇತರರು ಹೊಗಳಿದಾರೆ, ಅದನ್ನ ನೆನಪಿಟ್ಟೋ - ಗಾಂಧಿ ಒತ್ತಾಯದ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

'ನಿಮ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಬಿಡಿ. ನಾವು ಗಂಡ ಹೆಂಡ್ತಿ.

ಹೊಗಳೋದು, ತಗಳೋದು ಇದ್ದೇ ಇದ್ದುತ್ರೆ, ಬೇರೆ ಯಾರು ಹೊಗಳಿದಾರೆ ಹೇಳಿ ಮತ್ತೆ?'

'ಸರೋಜಿನಿ ನಾಯ್ಡು ನಿನ್ನನ್ನ, ಭಾರತೀಯ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಜೀವಂತ ಸಂಕೇತ ಅಂದಿದ್ರು.'

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಕಣ್ಣಿರಿಸಿದರು.

ಗಾಂಧಿ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಿದರು:

'ಸುಶೀಲಾ ನಯ್ಡರ್, ನಿನ್ನದು ತಾಯಿಹೃದಯ. ಆದ್ರಿಂದ ನೀನಿದ್ದ ಜಾಗ ತಾಯ್ನದಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು ಅಂದಿದ್ರು. ನನ್ನನ್ನು ನಾನು ಆತ್ಮವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡ್ಕೊಂಡಾಗ ಇವುಬ್ಬಿ ಮಾತೂ ಸತ್ಯ ಅನ್ನಿಸ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಬರಮತಿ ಆಶ್ರಮಾನೇ ಸಾಕ್ಷಿ ಆಗಿತ್ತು.'

ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ಮನ ಅರಳಿದ ವನವಾಯಿತು; ಮರಳಿದ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಯಿತು.

***

ಅಂದು 1915ರ ಜನವರಿ 9ನೇ ತಾರೀಖು. ಗಾಂಧಿ ಮತ್ತೆ ಕಸ್ತೂರ್‌ಬಾ ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕಾದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ವಾಪಸ್ ಬಂದ ದಿನ.

ಇಂದಿನ ಮುಂಬೈನ - ಅಂದಿನ ಬಾಂಬೆಯ - ಅಪೋಲೊ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳಿದರು. ಈ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳಿಯಲು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲೂ ಅತಿ ಶ್ರೀಮಂತ ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ, ಆದರೆ ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷ ಸೌಲಭ್ಯ ಸಿಗಲು ಕಾರಣರಾದವರು - ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಗೋಖಲೆ ಮತ್ತು ಫಿರೋಜ್ ಶಾ ಮೆಹ್ತಾ. ಇವರು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡರು. ಬ್ರಿಟಿಷತರರು ಬೇರೆ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ವರ್ಗಭೇದ ನೀತಿಯನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿದ್ದರು.

ಗಾಂಧಿ ಕುಟುಂಬ ಅಪೋಲೊ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳಿದಾಗ ಸ್ವತಃ ಗೋಖಲೆಯವರೇ ಸ್ನೇಹಿತರ ಸಮೇತ ಸ್ವಾಗತಕ್ಕೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಗಾಂಧಿಯವರ ಬಗ್ಗೆ ಗೋಖಲೆಯವರಿಗಿದ್ದ ಗೌರವಾದರ ಪ್ರೀತಿಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿತ್ತು. ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮದ ಸಮಾರಂಭವೇ ನಡೆದಿತ್ತು. ಸ್ವತಃ ಅವರೇ ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ಹಾರ ಹಾಕಿ ಸ್ವಾಗತದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು.

ಮಾತಾಡಿದವರೆಲ್ಲ ಗಾಂಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿದರು. ಆನಂತರ ಗಾಂಧಿ ಮಾತಿಗೆ ನಿಂತರು.

'ನೀವೆಲ್ಲ ನನ್ನ ಗೆಲುವನ್ನಷ್ಟೇ ಗಮನಿಸಿದ್ದೀರಿ. ನನ್ನ ಸೋಲುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿನ ನನ್ನ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲತೆ ಮತ್ತು ಜಯದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಮ್ಮೆದುರು ನನ್ನ ಸೋಲುಗಳು ಬಿತ್ತಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ನನ್ನ ತಪ್ಪುಗಳೂ ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ನನ್ನ ಸೋಲು ಮತ್ತು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಲೇ ಅವನ್ನು ಮೀರಿ ತಾಯ್ನಾಡಿನ ಸೇವೆ ಮಾಡಲು ಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದೇನೆ.'

ಹೀಗೆ ಮಾತಾಡಿದ ಗಾಂಧಿ, ಗರ್ವ ಪಡುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅನಾವರಣಗೊಂಡಿತ್ತು.

ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ನಂತರ